

Otázka *světového názoru*

Mezi literární vědou a historiografií

— Lukáš Borovička¹ —

1.

Při zamyšlení nad diskurzivním polem současné české literární vědy pozoruji tendenci ke snížení pozornosti věnované referencím k aktuálnímu světu v rámci interpretace textu. Tuto tendenci lze personalizovat do dvou badatelů, užívajících navzájem disparátních výkladových modů.

Prvním je Lubomír Doležel, který se ve studii „Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou“ (Doležel 2008) rozhodl diferencovat dva typy narativů. Zatímco *historický narativ* vypovídá o aktuálním světě, *narativ fikční* naopak nemůže „stvořit aktuální svět, který existuje a probíhá nezávisle na jazyku a na jakékoli jiné reprezentaci“ (ibid.: 310). Historiografové se podle Doležela opírají o autentické dokumenty a mezery v jejich vědění může doplnit vývoj oborového poznání. Naopak autoři fikčních textů konstruují jakýsi alternativní svět, k němuž je nutno přistoupit odlišným způsobem než ke světu aktuálnímu.

¹ Text vznikl za podpory grantového projektu 130810 *Světový názor – historie jednoho pojmu* (GA UK, 2010–2011).

Doležel postuluje důslednou autonomii fikčního diskurzu, který nemluví jazykem faktů a nemůže nám říci nic o *historické pravdě*.² Proto je podle něj smysluplnou otázkou: „Zemřel Napoleon na Sv. Heleně, nebo v New Orleans?“, nikoli už: „Lhal Gustav Flaubert, když nechal Emu Bovaryovou zemřít tak, že se otráвила?“ (ibid.: 322). Bovaryová totiž zemřela jenom ve světě románu, který vznikl ve Flaubertově fantazii.

Druhou osobností reprezentující oslabený zájem o analýzu vztahů mezi textem a jeho historickým kontextem je Josef Vojvodík. Jeho přístup k dějinám ilustruje už podtitul monografie *Povrch, skrytost, ambivalence* (Vojvodík 2008), to jest *Manýrismus, baroko a (česká) avantgarda*. Vojvodík relativizuje hranice mezi těmito epochami a nachází mezi nimi afinity *duchovních situací*. V rámci jeho metody neexistuje podstatný rozdíl mezi uměleckými zobrazeními pocházejícími z různých historických kontextů (například mezi barokním obrazem zachycujícím atmosféru třicetileté války a motivem z básně Konstantina Biebla odkazujícím ke zkušenosti první světové války).³ Autor totiž uvažuje o reakci diváka ohroženého válkou jako o antropologické konstantě a jednotlivé umělecké konkretizace podle něj splývají do simultánního *obrazu světa* v nitru čtenáře. Vojvodík si všímá podobností mezi estetickou zkušeností a *transcendentální redukcí*. Úkolem umění podle něj není vypovídat o světě, ale vytrhnout diváka z veškerých konvenčních mechanismů a proniknout do *čiré subjektivity* (ibid.: 20; pojem je Husserlův).

Je důležité zmínit, jakými druhy umění se Vojvodík ve své monografii zabývá. Kromě filmu (analýza snímku *Brokeback Mountain*, *Žkrocená hora*, 2005) je předmětem jeho zájmu výhradně lyrika. Autor tuto volbu ospravedlňuje prostřednictvím konstrukce zásadní difference mezi *lyrickým (imaginativním, ne-mimetickým)* a *narativním* textem. Obraz podle Vojvodíka „uchvacuje“, zatímco vyprávění směřuje „perspektivisticky na syntagmatické ose k určitému modelu pravděpodobnosti a skutečnosti“ (ibid.: 40, 283).⁴

2 Pokud Doležel hovoří o *otevřených hranicích* mezi oběma typy narativů, je třeba mu rozumět v souladu se strukturalistickým konceptem *dialektického napětí* mezi strukturami různého řádu. Jeho cílem je stanovit „pevná sémantická a pragmatická kritéria pro rozlišení mezi historickým (faktuálním) a fikčním narativem“ (ibid.: 334).

3 „Téměř obsedantní představa všudypřítomného ohrožení zánikem a smrtí, extrémně prohloubená zkušenost první světové války, *podobně jako* pro básníky 17. století zkušenosti třicetileté války“ (Vojvodík 2008: 189; zvlř. L. B.).

4 Je ovšem nutné dodat, že Vojvodíka v umění zajímá obraz jakési *jiné, hlubší a skryté* skutečnosti, kterou může objevovat a zviditelňovat pouze myšlení oproštěné od veškerých konvencí. V této souvislosti souhlasně cituje psychiatra Svetozara Nevoheho: „Jest nám ovšem překonati jisté navyké způsoby myšlení, jež se nám staly přirozenými“ (cit. dle ibid.: 268).

2.

Otázka, kterou zde hodlám zodpovědět z jednoho specifického úhlu pohledu, zní: potřebujeme při interpretaci textu brát v úvahu způsob jeho zakotvení v historickém kontextu? Lze se ptát i dále, totiž: má historiografie čím inspirovat literární vědce? Příklady z díla Lubomíra Doležela i Josefa Vojvodíka poskytly odpovědi spíše negativní, neboť oba se opírají o poznatky filozofické (modální logika/fenomenologie).

Pokusme se nastínit, v čem by historiografie mohla literární vědu obohatit. Hypotéza je následující: existují čtenáři, kteří při četbě literárního díla důsledně nerozlišují mezi *aktuálním* a *fikčním* světem, neboť text čtou jako výpověď o jisté době, třeba své vlastní. V tom smyslu není pro čtenáře příliš důležité, jestli čte fikci, nebo non-fikci, protože oba typy textů vnímá jako projevy určité mentality, s nimiž může konfrontovat svoje stanovisko. Představme si například množinu *historických narativů* různým způsobem vypovídajících o Napoleonovi. Čtenář k této osobnosti zaujímá určitý postoj, utvářený privátní „encyklopedií“, a s ním přistupuje k textu, který neposkytuje pouze řadu „hodnotově neutrálních“ faktů o Napoleonově životě, nýbrž podává *výběr* z množiny faktů, který provedl a jedinečným způsobem zkombinoval autor knihy – vytvořil z nich příběh, charakteristický určitým stylem.

Doležel se domnívá, že většina historiků by se shodla na tom, že Napoleon zemřel na Sv. Heleně, nikoli v New Orleans. Ovšem takový *hard fact* musí být také začleněn do komplexní významové sítě příběhu. Každý historik se například musí vyrovnat se způsobem Napoleonova úmrtí; nejspíš si vybere jednu ze zvažovaných variant a bude argumentovat v její prospěch.⁵ Čtenář pak posoudí validitu takové interpretace. Navíc je potřeba zdůraznit, že *akt četby obecně poskytuje vnímateli kontemplativní prostor k promýšlení otázek týkajících se různých aspektů aktuálního světa*, ať už našeho, nebo světa minulosti, který však ve svých obecných rysech úzce souvisí se světem naším. Proto Napoleona, jednoho z obyvatel takového světa, vnímáme jako člověka, kterému chceme porozumět – a ptáme se: byl obdivuhodný hrdina, nebo odpudivý tyran? Každá monografie dává na tuto otázku jinak nastíněnou odpověď.

5 Tato volba souvisí s vývojem oborového poznání jen částečně. Představme si současného historika, který má na výběr několik příčin Napoleonovy smrti (např. rakovina žaludku / otrava), přičemž žádná dosud nebyla uspokojivě vyvrácena.

Jako dialog o světě je možno recipovat také text fikční. Flaubertovu *Paní Bovaryovou* (1857) lze číst jako nabídku světa, v němž jsou zobrazeny určité aspekty lidské existence. Estetická zkušenost umožňuje čtenáři vést s dílem rozhovor, například na téma sebevraždy. Text nabízí rozvedení určitých motivací tohoto činu a vyzývá čtenáře k zaujetí stanoviska v otázce, která je přirozenou součástí takzvaného aktuálního světa.

Texty fikční i non-fikční⁶ tedy umožňují vnímatelům započít dialog dvou *mentalit*, který pochopitelně není vždy souhlasný – může být pobídkou k promýšlení jednotlivých životních situací či světa jako celku, který je dílem modelován. Akt četby je příležitostí k přemýšlení o světě, v němž žijeme; v načrtnuté podobě není „únikem ze světa“, ale naopak „hlubším ponorem do světa“.

3.

Je to právě pojem *mentalita*, který umožňuje znovu promyslet kategorii fikce. Proti autorovi, jehož příznaková konceptualizace světa je fixována v díle, stojí čtenář, rovněž disponující specifickou mentální výbavou, kterého četba textu vede k reflexi vlastních norem a hodnot. Přistupme nyní k definici klíčových pojmů, které nám pomohou situaci přesněji popsat.

Mentalitou míním soubor názorů a postojů příznačných pro určitý věk, geografické či sociální prostředí, který se vyznačuje značnou stabilitou, ve smyslu Braudelova *longue durée*.⁸ Podle Jiřího Štaifa lze mentalitu definovat jako „hodnotový rezervoár, který je v daném společenském prostředí dominantní. Dominantní s tou výhradou, že příslušníci tohoto prostředí si vždy nemuseli jasně uvědomovat principy, jimiž se jejich myšlení, postoje, rozhodování a jednání řídí, neboť je považovali za samozřejmé“ (Štaif 2005: 81). Pro uchopení autorské (a vnímatelské) situace interpretace světa ze specifické perspektivy *hic et nunc* je

6 Považuji za produktivní pracovat s definicí literatury v širokém smyslu, zahrnující kromě beletrie i publicistiku, texty vědecké a dnes také specifické podoby literatury na internetu.

7 Kondicionál je namístě, neboť lze rozlišit různé typy čtení – rozebíraný typ je pouze jedním z nich. Naopak čtenáři, kteří čtou pro zábavu nebo kvůli vyhledávání informací, vnímají text jiným způsobem.

8 Z toho vyplývá, že při popisu sociální struktury nelze mluvit o jedné mentalitě, ale naopak o řadě koexistujících mentalit, navíc různě se prolínajících v souvislosti se sociální mobilitou.

však obsahový výměr *mentality* příliš široký, totiž zaměřený na kolektiv. Užívání tohoto pojmu je navíc spojeno s jistou mírou determinismu. Mentalita je nám dána a těžko se jí zbavujeme. Pokud však chceme hovořit o kreativních a originálních výkladech světa v literatuře, je potřeba v rámci každé mentality rozlišit ještě drobnější segmenty, odpovídající subjektivním perspektivám – *světové názory*.

4.

Limity této volby jsou zřejmé: dotýčný pojem s sebou nese konotace poněkud neblahého rázu.⁹ V českém kontextu si vybavíme *vědecký světový názor*, jeden z klíčových pojmů marx-leninského diskurzu. Tento koncept však není subjektivní interpretací světa, nýbrž autoritativní a neměnnou ideologií (podrobněji viz Borovička 2010b).

Co rozumět pod pojmem *ideologie*? Odpovíme poněkud letitým pojetím sociologa vědění Karla Mannheima: „Ve slově ‚ideologie‘ je implicitně označeno nahlédnutí, že kolektivní nevědomí určitých skupin zatemňuje v určitých situacích jak jim samým, tak jiným skupinám skutečný stav společnosti, a působí tak stabilizujícím směrem“ (Mannheim 1991: 91). Rozlišme *světonázor* a *ideologii* prostřednictvím příkladu: světonázor Karla Marxe lze charakterizovat jako partikulární historickou pozici, interpretaci světa z určité perspektivy. Marxistická ideologie vzniká jako konstrukt určité skupiny, která využívá Marxův *světonázor* v politickém boji a postupně oslabuje jeho historicitu v rámci stabilizačního úsilí – důsledkem je důvěryhodnost (těžko si představit funkční ideologii, která by se pravidelně rekonceptualizovala) a ztráta původního označovaného (ztráta denotovaného světa, který se stále proměňuje a nemůže být popsán jednou provždy). *Ideologie* se tak postupně odcizuje *světonázoru*, z něhož vychází.

Rozdíly mezi třemi klíčovými pojmy shrnuje následující tabulka (pracuje s ideálně typickými entitami):

9 Proč tedy nezvolit pojem jiný? Spojení *světový názor* je výrazem metodologického úsilí, které již má tradici – německá idealistická filozofie, diltheyovská *Weltanschauungslehre*, fenomenologie, sociologie vědění, lukácsovský marxismus či hermeneutika. Je možné odkázat dokonce na linii analytických studií pracujících s pojmem *světový názor* při interpretaci – např. na monografii Wilhelma Hanse *Osud a vůle* s podtitulem *Pokus o světový názor Henrika Ibsena* (Hans 1908).

	<i>nositel</i>	<i>vývoj</i>	<i>funkce</i>
<i>mentalita</i>	kolektiv	stabilní	neuvědomovaná
<i>ideologie</i>	kolektiv	stabilní	zisk moci a její udržení
<i>světový názor</i>	individuum	dynamický ¹⁰	interpretace světa ¹¹

Doplňme: *mentalita* je typická pro určitý kolektiv (generaci/region/společenskou vrstvu), vyznačuje se pozvolným vývojem a její funkce je zpravidla neuvědomovaná, neboť jednotliví aktéři obvykle považují daný „hodnotový rezervoár“ za samozřejmý. *Ideologie* spojuje jistou skupinu vyznavačů, kterou většinou nelze ztotožnit s nositeli některé mentality (např. nelze říci, že by všichni lékaři byli voliči jedné politické strany). Její vývoj je často nežádoucí (bývá označován jako *revizionismus*), neboť zpochybňuje základy narativu, jehož primární funkcí je podat přesvědčivý výklad veškeré společensko-politické problematiky.

5.

Nyní je třeba doplnit pozitivní definici *světónázoru*. Takovou vypracovali v publikaci *Worldviews* belgičtí vědci vedení Leo Apostelem:¹² „Světový názor [*world view*] je systém souřadnic nebo referenční rámec, do kterého je možné umístit všechno, co jsme získali prostřednictvím našich různorodých zkušeností. Je to systém symbolické reprezentace, který nám umožňuje integrovat všechno, co víme o světě a o sobě, do komplexního obrazu, který osvětluje realitu tak, jak je nám prezentována v rámci určité kultury“ (Aerts 1994: 9). *Světový názor* je symbolický systém, do něhož subjekt pomyslně ukládá různé názory, normy

10 Za předpokladu, že *světónázor* odpovídá způsobu myšlení subjektu v určitém časoprostoru, je dynamika konceptu nutným důsledkem interakce jedince se světem, v němž se chce zorientovat prostřednictvím vlastního výkladu.

11 Originalita interpretace je zřejmě v úzkém vztahu s estetickou funkcí díla. Dílo v podobě artefaktu však zároveň vstupuje do řady vztahů v rámci kulturního prostoru. Mezi další funkce světónázoru ukotveného v textu je proto třeba zařadit např. zisk *kulturního kapitálu* (např. prestiže). Zde se dostáváme k řadě otázek typu: Nese zobrazený svět rysy jedinečného světónázoru, nebo je spíše ideologickým konceptem plnícím pragmatickou funkci vyhovění dobovým kulturněpolitickým normám (např. literatura socialistického realismu)?; Je smysluplné analyzovat světónázor v textu, jenž byl prokazatelně (např. podle autorovy korespondence) napsán pro zisk, tedy pro čtenáře, kteří čtou primárně pro zábavu (např. červená knihovna)?

12 Je třeba zdůraznit, že pojmy, nesoucí v odlišných kulturních kontextech různorodé konotace (např. *worldview*, *Weltanschauung*, *představa světa*, *světónázor*, *svět díla*, *koncept světa*, *model světa*, *nabídka světa*), vnímám jako synonymní. Naopak pojmy *obraz světa* a *pohled na svět* příliš zdůrazňují vizuální aspekt vnímání světa. *Obraz světa* má navíc v kontextu českých věd místo v diskurzích fenomenologickém a kognitivistickém.

a hodnoty získávané v interakci s druhými a se světem. V každé kultuře existuje řada mentalit, *ideologií*¹³ a *světových názorů* (*osobních ideologií*) a jejich koexistence má zpravidla konfliktní charakter. Počet světónázorů odpovídá počtu vnímatelů artikulujících svět a jejich výklady vstupují do komunikačního procesu v podobě textů mluvených i psaných, mezi nimiž svou komplexností vynikají texty literární.

Tuto komplexnost si představme jako schopnost plasticky zachytit výsek skutečnosti, reflektovat vybranou entitu v řadě souvislostí, postřehnout jev z několika úhlů pohledu zároveň atd. Na rozdíl od ideologie, která obvykle strukturuje svět prostřednictvím jednoduchých schémat a nabízí autoritativní odpovědi, je světónázor charakteristický spíše relativizacemi všemožných generalizací a kladením provokativních otázek.

Například antifašistická ideologie by román Jonathana Littella *Les Bienveillantes* (*Laskavé bohyně*, 2006) odsoudila předem, aniž by ideologové ztráceli čas četbou. V jejich pohledu je totiž protagonista Maxmilien Aue vinen už tím, že se nachází na straně důstojníků SS. Littellův model světa je však zajímavější než tento odsudek, neboť přináší do debaty o „německé vině“ možná více podnětů než několik historiografických monografií. Vypravěč Aue vyzývá čtenáře k přemýšlení nad vlastní situací,¹⁴ a co se na začátku zdálo jako nehoráznost, se na konci románu jeví jako legitimní pobídka člověka, který nazírá svět z určité perspektivy. Tu je nutno vzít v úvahu a vyrovnat se s ní, pokud možno sofistikovaněji než zjednodušeným nálepkováním (např. odhalením rozporů, „slabých míst“ v daném symbolickém systému).

6.

Pokusme se nyní objasnit, jakým způsobem se světónázor projevuje v literárních dílech a jak jej lze analyzovat. Domnívám se, že světónázory je možné najít v různé míře v různých literárních druzích

13 Pavel Šaradín (Šaradín 2001) píše o třech nejdůležitějších ideologiích – konzervativismu, socialismu a liberalismu, jejichž vznik klade do osvícenské epochy. Lze ovšem diferencovat další ideologie, zařaditelné do těchto ideologických proudů.

14 „Bratři v lidství, dovolte, abych vám vyprávěl, jak to bylo. Možná se ohradíte, že nejste moji bratři a že to nechcete vědět. Je pravda, že ten příběh je temný, ale je i poučný, nefalšovaná moralita, to vás ujišťuji. Možná bude poněkud dlouhý, koneckonců se toho seběhlo hodně, ale jestli příliš nespěcháte, při troše štěstí si najdete čas. A mimoto se vás týká: však uvidíte, že se vás týká. Nemyslete si, že vás chci za každou cenu přesvědčit; koneckonců vaše názory jsou vaše věc“ (Littell 2008: 9).

a žánrech: na jednom pólu stojí lyrická poezie s modelem světa malé velikosti, zachycujícím vybraný úsek lidské existence, a na druhém román, v němž je koncept světa nejkomplexnější. Když si představíme světový názor jako vrstvu díla složenou z různých *rovin* (např. rovina filozofická jako conceptualizace metafyzických otázek, rovina politická jako spektrum postojů k politickým problémům atd.), konkrétní dílo se pak zpravidla vyznačuje *dominantami*: preferencí některých rovin před jinými. Badatel empiricky analyzující světový názor v díle se musí zaměřit zejména na následující elementy textu:

- a) motivy a témata (kromě centrálních je nutné sledovat i ty periferní, které tvoří důležitou součást příslušných rovin světového názoru);
- b) charakteristika postav (každá postava myslí a mluví jedinečně – vzájemné interakce vytvářejí mnohotvárný model světa a určují v něm pozici každé jednotlivé postavy);
- c) časoprostor (vyznačuje se nezaměnitelnou perspektivou podání);
- d) kompozice (má zásadní roli v axiologickém systému díla, neboť významňuje určité jevy zobrazeného světa, např. ne/úspěšnost strategií jeho protagonistů);
- e) výběr jazykových prostředků (ve smyslu užívání pojmů, příznakovým způsobem aktualizovaných);
- f) způsob zobrazování (také imaginace je v úzké souvislosti se subjektivním úhlem pohledu, ovlivněným sociokulturní zkušeností a kontaktem se schémata dané kultury).¹⁵

7.

Shrňme nyní problémy vyvstávající při reflexi nastíněné metody. (Ke každému bodu nabízím explikaci ze stanoviska analýzy světového názoru.)

1. Pokud světovým názorem disponuje každý jedinec, který reflektuje svět, proč je literárním textům přisuzován privilegovaný status? Nestává se literatura z tohoto stanoviska pouze jedním z mnoha typů pramenů?

¹⁵ Tímto aspektem imaginace, vnímáním skutečnosti skrze kulturní schémata, se podnětně zabývá Peter Burke (2006: 54–59) na příkladu různých popisů života v zákopech první světové války v memoárech a publicistice; jejich autoři si vypomáhali obrazností vstřebanou na základě předchozí četby.

Bruselské Center Leo Apostel for Interdisciplinary Studies, které výzkum *worldviews* institucionalizovalo, se nezaměřuje pouze na literaturu. Ale literární text (zejména fikční) je i z perspektivy dané metody specifický tím, že se jedná o materiál nejkompexnější.

2. Proč tato metoda neanalyzuje jen díla s výraznou *estetickou funkcí*?

Texty s nevalnou estetickou funkcí přinášejí nezaměnitelné výklady světa a čtenáři se zajímají o kulturu vysokou i populární. Analýza světového názoru se proto neuchyluje k elitářství.¹⁶

3. Jakou pozici zastává v rámci této metody autor díla?

Autor je tvůrcem světónázoru; tím, kdo symbolický systém vytvořil a fixoval v díle. Přesněji řečeno, neuvažujeme o autorovi, ale spolu s Uri Margolinem spíše o autorově kognitivní činnosti (Margolin 2008: 5). Právě tento aspekt umožňuje produktivně nahlédnout vztah mezi autorem jako psychofyzickou bytostí a autorem jako subjektem díla.¹⁷ Autorův způsob myšlení je kategorií, která představuje společného jmenovatele mezi autorem jako bytostí z aktuálního světa a autorem konkrétního textu. Obě roviny jsou komplementární.

4. Co když autor nemyslel dílo „vážně“, tj. když můžeme doložit, že mezi světónázorem v textu a tím, co autor říká o světě jinde, existuje zřetelný rozpor? Jak si analýza světového názoru poradí například s ironií?

V každém textu autor nabízí představu světa, která se pak stává předmětem čtenářských konkretizací. Autorův příspěvek do tohoto dialogu může být také provokací, hrou se čtenářem atd. Tím se literatura neliší od jiných typů konverzací; vždyť v debatách se často chováme jako hráči – provokujeme k vyhoceným reakcím a těšíme se ze zaujetí pro hru, která přináší kromě rozptýlení a zábavy také znatelný kognitivní potenciál. Jonathan Littell nikdy nebyl důstojníkem SS, ale jeho román provokuje k přemýšlení nad světem, o kterém vypráví nacist Aue.¹⁸

16 Jan Mukařovský ve studii „Umění a světový názor“ (1947) přiznává světový názor pouze dílům *vysoké kultury*: „těsný vztah k světovému názoru je charakteristickým, ba dokonce specifickým příznakem tzv. vysokého umění“ (Mukařovský 2001: 321). Mukařovský ovšem definuje světový názor jinak než Leo Apostel.

17 Subjekt díla je podle známé Červenkovy definice hypotetickým nositelem tvůrčích činností, které vedly ke vzniku díla (Červenka 2003: 43).

18 Littellův román představuje typ světónázoru, který se věnuje epoše minulé, ale prostřednictvím této „okliky“ přesto nabízí řadu stanovisek aktuálních v současných společenských debatách.

8.

Analýza světového názoru se může zaměřit na jedno dílo, ideálně však sleduje interpretaci světa u jednoho autora či postavení určitého konceptu v daném historickém kontextu. Navíc je možné konkrétní model vsadit do různých myšlenkových tradic, a objevit tak souvislosti napříč dějinami a kulturami (podrobněji viz Borovička 2010a). Není nutné lpět na představě národní kultury, neboť jednotlivé světónázory mohou být do značné míry formovány jinonárodními koncepty, recipovanými často prostřednictvím četby. Tento pohled nám umožní poměrně přesvědčivě odpovídat na otázky, které vyvstávají při empirickém bádání, například: proč Karel Hynek Mácha citoval v denících častěji Shakespeara či Calderóna než své české současníky? (tuto otázku položil Vladimír Svatoň; viz Svatoň 2007).

Co z toho všeho vyplývá? K čemu je analýza světového názoru dobrá? Domnívám se, že má využití v rámci literární vědy i mimo její hranice.

Badatel pracující touto metodou s texty bude schopen: 1. re-konstruovat kulturní prostor na základě empirického výzkumu a prověřit velké narativy literární historie „zdola“;¹⁹ a 2. nabídnout čtenáři interpretace přesahující rámec jednoho oboru a směřující k diskusím o situaci člověka ve světě. V tomto smyslu by mohla analýza světového názoru představovat jednu z cest, jak uspokojit současnou poptávku po legitimizaci humanitních věd před veřejností.

Prameny

LITTELL, Jonathan

2008 *Laskavé bohyně*, přel. Michala Marková (Praha: Odeon) [2006]

Literatura

AERTS, Diederik et al.

1994 *Worldviews. From Fragmentation to Integration* (Brussels: VUB Press), též <http://www.vub.ac.be/CLEA/pub/books/worldviews/> [přístup 31. 10. 2010]

BOROVIČKA, Lukáš

2010a „Tematická kontinua v literatuře“, *Bohemica Olomucensia* 2, č. 1, s. 25–39

19 Podobně jako mikrohistorie, reprezentovaná například Ginzburgovou monografií *Il formaggio e i vermi* (1976) v rámci historiografie.

2010b „Světový názor‘ a ‚interpretační komunita‘ v literární vědě – několik poznámek“, *Česká literatura* 58, č. 4, s. 505–518

BURKE, Peter

2006 *Variety kulturních dějin*, přel. Jiří Ogrocký (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury) [1997]

ČERVENKA, Miroslav

2003 *Fikční světy lyriky* (Praha/Litomyšl: Paseka)

DOLEŽEL, Lubomír

2008 „Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou“, in idem: *Studie z české literatury a poetiky*, přel. Bohumil Fořt (Praha: Torst) [1999]

HANS, Wilhelm

1908 *Osud a vůle*, přel. Hanuš Hackenschmied (Hradec Králové: Bohdan Melichar) [1906]

MANNHEIM, Karl

1991 *Ideologie a utopie*, přel. Dušan Prokop (Bratislava: Archa) [1929]

MARGOLIN, Uri

2008 *Kognitivní věda, činná mysl a literární vyprávění*, přel. Hynek Zikmund (Praha/Brno: ÚČL AV ČR/Host) [1999, 2003]

MUKAŘOVSKÝ, Jan

2001 „Umění a světový názor“, in Michal Přibáň (ed.): *Ž dějin českého myšlení o literatuře. Antologie k Dějinám české literatury 1945–1990 1. (1945–1948)* (Praha: ÚČL AV ČR), s. 318–328 [1947], též <http://www.ucl.cas.cz/edicece/data/antologie/zdejin/1/mukarovsky-1.pdf> [přístup 31. 10. 2010]

SVATOŇ, Vladimír

2007 „Diskontinuita v kontinuitě literárněvědného myšlení“, in Soňa Pašteková, Dagmar Podmaková (eds.): *Kontinuita a diskontinuita vývinového procesu poezie, prózy a drámy* (Bratislava: Veda), s. 36–46

ŠARADÍN, Pavel

2001 *Historické proměny pojmu ideologie* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury)

ŠTAIF, Jiří

2005 *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851* (Praha: Dokořán)

VOJVODÍK, Josef

2008 *Povrch, skrytost, ambivalence. Manýrismus, baroko a (česká) avantgarda* (Praha: Argo)

The question of *worldview* – between historiography and literary criticism

In this essay the first question I consider is: Is it still productive to interpret a literary text with regard to the way it is rooted in its historical context? My answer to this question is interpreted through the connection of contemporary mentalities. The author's world experience and other texts influence his concept of the world, along with his values and norms. He offers these ideas and experiences throughout his texts to the reader. Therefore the act of reading could be seen as a dialogue of *worldviews*. The essay goes on to devote attention to some definitions of key terms associated with the thinking outlined: *mentality*, *ideology* and *worldview*.

Keywords

fiction, mentality, ideology, worldview, literary text analysis